

IVAN TIŠOV, VINKO RAUSCHER I IKONOSTAS CRKVE SV. NIKOLE U PAČETINU U SLAVONIJI

Izvorni znanstveni rad

UDK 75.046.3(497.5 Pačetin)(091)
726.54(497.5 Pačetin)

Dr. sc. DRAGAN DAMJANOVIĆ
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb

Članak govori o ikonostasu crkve sv. Nikole u Pačetinu nedaleko Vukovara. Podignut je 1909.-1910. g. prema projektu arhitekta Vinka Rauschera. Autor ikona postavljenih na ikonostas je slikar Ivan Tišov.

Ključne riječi: Pačetin, ikonostas, Ivan Tišov, Vinko Rauscher, historicizam

UVOD

Ikonostas pravoslavne parohijske crkve sv. Nikole u Pačetinu nedaleko Vukovara među posljednjim je kvalitetnim ostvarenjima proizašlim iz nastojanja Odjela za bogoštovlje i nastavu hrvatske Zemaljske vlade da se unese viša kvaliteta u opremanju sakralnih prostora kako za pravoslavnu, tako i za katoličku crkvu u Hrvatskoj.¹

Budući da je u izvoru koji se najčešće koristi pri proučavanju sakralne umjetnosti pravoslavne crkve na području Hrvatske, Šematizmu Karlovačke mitropolije iz 1910. g., navedeno da je podignut 1891. g. i da je njegov autor malo poznati slikar Đorđe Rakić, pačetinski ikonostas do sada uopće nije izazivao pozornost istraživača.² Istraživanjem arhivske građe Odjela za bogoštovlje i nastavu hrvatske Zemaljske vlade ispostavilo se, međutim, da je izveden nešto kasnije, 1909.-1910. g., i da je riječ o potpuno nepoznatom djelu Ivana Tišova, jednog od najvažnijih hrvatskih slikara kasnog 19. i ranog 20. stoljeća, dok je projektant arhitektonskog okvira također izuzetno značajan onodobni hrvatski arhitekt Vinko Rauscher.

CRKVA SV. NIKOLE U PAČETINU I ARHITEKTURA NJEZINOG IKONOSTASA

Parohijska crkva sv. Nikole u Pačetinu jednobrodna je jednotoranjska građevina s polukružnom apsidom i istaknutim pijevnicama ispred svetišta koje tlocrtu daju oblik latinskog križa kratkog poprečnog kraka.

Sl. 1 Crkva sv. Nikole u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Spada u red standardnih sakralnih građevina podizanih u Slavoniji i za katoličku, i za pravoslavnu crkvu tijekom 18. i 19. stoljeća. Ispred pročelja postavljen je visoki zvonik šireg donjeg dijela. Pročelja crkve gotovo su bez ikakve raščlambe, samo je zvonik na uglovima artikuliran nekom vrstom plitkih pilastara. Unutrašnjost je dosta prepravljena

¹ Izrada ovog članka ne bi bila moguća bez pomoći i susretljivosti sadašnjeg pačetinskog paroha, jereja Nenada Kesonje, koji mi je omogućio snimanje ikonostasa u svojoj crkvi, te moje supruge Mirele, koja me je vozila do Pačetina snimiti ikonostas.

² Kosovac, M., *Mitropolija Karlovačka 1905.*, Sremski Karlovci, Srpska manastirska štamparija, 1910.: 239-240.

tijekom 20. stoljeća zbog stradavanja crkve u Drugom svjetskom i u Domovinskom ratu, tako da je osim ikonostasa sačuvano jako malo starije opreme. Nadsvođena je, po svojoj prilici, drvenim svodom vrlo jednostavno oslikanim u maniri prikaza „neba“, plavom bojom, s rijetko raspoređenim stiliziranim pozlaćenim zvjezdicama. Kor u ulaznom dijelu građevine potpuno je nov. U dvorištu crkve nalazi se jedan stariji grob, a ispred ulaznih vrata u portu skladan historicistički križ s postoljem, postavljen krajem 19. stoljeća.

O izgledu unutrašnjosti i opreme pačetinske crkve prije restauracije, u kojoj je dobila Rauscher - Tišovljevi ikonostas, izvori ne govore ništa. Kratko se moglo doznati tek da su pripreme za obnovu crkve i parohijskog stana započele već 1906. g.³ Prvo se, razumljivo, pristupilo arhitektonskoj sanaciji objekta, sudeći prema natpisu na kupoli tornja crkve koja je ponovno postavljena 1908. g. Iste je godine započelo nabavljanje novog ikonostasa.⁴ Do tada je u crkvi, po svojoj prilici, doista stajao spomenuti Rakićev ikonostas. Koja je njegova sudbina nepoznato je, nažalost. Je li uništen ili poklonjen nekoj drugoj crkvi, izvori ne detaljiziraju. Kako su podaci objavljeni u spomenutom Šematizmu iz 1910. g. u osnovi skupljeni ranijih godina i odražavaju najčešće stanje iz 1905. g., razumljivo je da podatak o Tišovljevu autorstvu pačetinskog ikonostasa nije u njemu naveden, niti se govori o sudbini starijih Rakićevih ikona.

Kako je već spomenuto, izrada projekata za arhitektonski okvir ikonostasa u Pačetinu povjerena je Vinku Rauscheru, arhitektu koji je u prvom desetljeću 20. stoljeća nesumnjivo bio najplodniji projektant, kako novih crkava, tako i sakralne opreme za sve konfesije u Hrvatskoj, što mu je omogućilo ponajprije njegovo radno mjesto pri Građevnom odsjeku Unutrašnjeg odjela hrvatske Zemaljske vlade.

Sl. 2 Vinko Rauscher (arhitektura), Ivan Tišov (slikarstvo), Ikonostas u sabornoj crkvi Vavedenja Presvete Bogorodice u Plaškom 1904.-1907.; Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb, fototeka

Rodom iz Salzburga, a školovan u Beču na Akademiji likovnih umjetnosti kod Friedricha Schmidta, Rauscher je

3 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 655., Kazalo A-L, 1906., natuknica Pačetin

4 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 660., Kazalo N-Ž, 1908., natuknica Pačetin

doselio u Hrvatsku, čini se, na poticaj Hermana Bolléa ili nekog drugog od hrvatskih učenika tog velikog bečkog arhitekta.⁵ Cijeli je život ostao vjeran historicističkom arhitektonskom izrazu, a poput Bolléa, imao je priliku raditi jednako i u neogotičkom, i u neorenesansnom, i u neobizantskom stilu. Nedugo prije nego što mu je povjeren posao na ikonostasu u Pačetinu, 1904.-1907. g. Rauscher je projektirao i izveo reprezentativni novi ikonostas saborne (katedralne) crkve Vavedenja Presvete Bogorodice u Plaškom u Lici, jedno od najvećih djela te vrste u hrvatskom historicizmu uopće.

Sl. 3 Vinko Rauscher (arhitektura), Dragutin Budicki (stolarija), Ivan Tišov (slikarstvo), Ikonostas crkve sv. Nikole u Pačetinu, 1909.-1910.; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Autor je, međutim, i niza drugih većih ili manjih ikonostasa parohijskih crkvi po cijeloj Hrvatskoj, npr. u Vrelu kod Korenice (1897. g.), Gornjim Sredicama kod Bjelovara (1903. g.), Dragotini kod Gline (1905. g.), itd.

Za izradu projekata za pačetinski ikonostas Rauscheru je isplaćen iznos od 100 kruna,⁶ što nije bila velika svota, no ni taj ikonostas nije velikih dimenzija.

Arhitektonska raščlamba ikonostasa karakterističan je produkt onodobne hrvatske arhitekture iz kruga arhitekata vezanih uz Hermana Bolléa, koji su radili za pravoslavnu crkvu, poput Stjepana Podhorskog ili nama u ovom kontekstu najzanimljivijeg Vinka Rauschera. Bolléovi ikonostasi u grkokatoličkoj crkvi ili pravoslavnoj kapeli na Mirogoju u Zagrebu, te u pravoslavnoj parohijskoj crkvi u Bjelovaru redovito su tim arhitektima služili kao polazna točka pri izradi vlastitih projekata. Ne može se reći da su kopirali Bolléova rješenja, no nesumnjivo su ona na njih ostavljala snažan dojam.

Iako tip ornamentike korišten na ikonostasima poput pačetinskog izvori redovito stilski definiraju bizantskim, u osnovi se radi o arhitektonskoj raščlambi većim djelom porijeklom iz klasicističke tradicije europske arhitekture.

5 Radović-Mahečić, D., *Pučka škola arhitekta Vincenza Rauschera u Krapini*, u: Peristil zbornik radova za povijest umjetnosti, 42-43, Zagreb, 1999.-2000.: 134-135.; Damjanović, D., *Radovi hrvatskih arhitekata u časopisu Wiener Bauhütte*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 30, Zagreb, 2006.: 234.

6 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 689., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1909., zapis br. 3408, 31. 12. 1909.

Pilastri oko carskih *dveri* u donjem dijelu ikonostasa, akroteriji na rubovima i vrhu zabata iznad carskih *dveri* i na vrhu ikonostasa, te brojne rozete mogu se, doduše, naći i u ranokršćanskoj i ranobizantskoj arhitekturi, no ipak su primarno klasičnog porijekla. Budući da je ornamentika izvedena od drveta, dosta je gruba. Kako je pak riječ ipak o jednom radu za seosku crkvu, nije tako bogata poput ornamentike ikonostasa bjelovarske ili plaščanske crkve. U osnovi, dosta podsjeća (iako je nešto jednostavniji) na tip raščlambe arhitektonskog okvira ikonostasa crkve u Bolfanu u Podravini, s kojim pačetinski ikonostas dijeli i niz drugih sličnosti, o kojima će kasnije biti više riječi. Iznad manjih ikona u donjem redu ikonostasa, te iznad carskih *dveri* u središnjem dijelu, postavljeni su dekorativni paneli sa stiliziranim florealnim motivima, uobičajenim u radovima Obrtne škole. Dio tih panela, iznad ikona Krista i Bogorodice s Kristom u naručju, u Pačetinu je, nažalost, uništen.

Gornja zona ikonostasa raščlanjena je bogatijom ornamentikom od donje. Kutovi iznad lukova ikona popunjeni su pozlaćenim stiliziranim florealnim motivima, ispod ikona Bogorodice i sv. Ivana Evanđelista na vrhu ikonostasa postavljena je neka vrsta stiliziranog korintskog kapitela, a središnja ikona sv. Trojice na vrhu uokvirena je, pak, svojevrsnim dekorativnim volutama.

Iako je riječ o relativno niskom tipu ikonostasa s ikonama raspoređenim u tri reda, budući da unutrašnjost pačetinske crkva nije osobito visoka, on dobrim dijelom odvaja svetišni prostor od broda. Izrađen je od tamnog drveta, materijala koji su u ono vrijeme majstori Obrtne škole (kojima je redovito ovaj tip poslova povjeravan) najčešće koristili pri podizanju ikonostasa. Samo su rezbareni, ornamentizirani dijelovi pozlačeni, što ne čudi budući da si jedno malo selo ipak nije moglo priuštiti prevelika ulaganja u pozlatu. Iako je u usporedbi s Rauschеровим plaščanskim, pačetinski ikonostas izuzetno skroman, u usporedbi s ikonostasi koji su krajem 19. i početkom 20. stoljeća podignuti u ne tako dalekim slavonskim selima Poganovcima i Budimcima, radi se ipak o daleko reprezentativnijem ostvarenju.

Da bi se započelo s realizacijom bilo kojeg ikonostasa u pravoslavnim crkvama prvo se moralo dobiti odobrenje od crkvenih vlasti. Pačetin se u to vrijeme nalazio, kao i cijeli istok Slavonije te Srijem, u sastavu Arhidijeze Srijemsko-karlovačke, dakle pod neposrednom upravom srpskih patrijarha. Arhidijeza je u svibnju 1909. g. odobrila realizaciju projekta za ikonostas.⁷ Tek nakon toga pristupilo se raspisivanju *jeftimbe* – natječaja, s ciljem dobivanja najpovoljnije ponude za njegovu izvedbu.⁸

Najbolju ponudu na natječaju za stolarske poslove dao je zagrebački stolar Ivan Budicki.⁹ Kao što je slikar kojem je dodijeljeno slikanje ikona vrhunski i kao što arhitekt ikonostasa pripada samom vrhu tadašnje hrvatske arhitekture, tako je i stolar kojem je povjerena izvedba arhi-

tektonskog okvira ikonostasa jedan od najboljih onodobnih hrvatskih stolarskih majstora koji je bio angažiran u izradi stolarskih predmeta za izuzetno brojne i pravoslavne, i rimokatoličke, i grkokatoličke crkve.¹⁰ Za ikonostas u Pačetinu Budickom je sveukupno plaćeno 1116 kruna,¹¹ što je u osnovi znatan iznos, gotovo istovjetan onom koji je dobio slikar.

IKONE IVANA TIŠOVA NA IKONOSTASU U PAČETINU

Autorstvo Ivana Tišova na ikonama pačetinskog ikonostasa čvrsto je potkrijepljeno arhivskim izvorima. Posao mu je povjeren u srpnju 1909. g., nakon što je na *jeftimbi* (istoj onoj na kojoj je stolarski posao dobio Ivan Budicki) dao najpovoljniju ponudu.¹² Vrlo brzo potom, do rujna iste godine, Tišov je predao Odjelu za bogoštovlje i nastavu skice za ikone na odobrenje.¹³ Dakako, skice su trebale odobriti ponajprije organi pravoslavne crkve. Budući da je tadašnji srpski patrijarh Lukijan Bogdanović (unutar čije se arhidijeze, kako je već i spomenuto, nalazio Pačetin) zahtijevao stanovite preinake ikona (nije, nažalost, specificirano koje)¹⁴, Tišovlje se posao donekle odužio. Tek sredinom svibnja 1910. g. svi su poslovi, i slikarski i stolarski, na ikonostasu bili završeni.¹⁵ Za sveukupno 16 ikona, većih i manjih dimenzija, isplaćeno mu je ukupno 1210 kruna iz Kraljevske zemaljske blagajne.¹⁶ Riječ je o tek nešto većem iznosu od onog koji je dobio Budicki. Moguće je, dakako, iako to ne potvrđuju izvori, da je i sama parohija i/ili Srijemska županija također nešto platila Tišovu za ovaj posao.

Nakon što je slikanje ikona završeno, prije njihova postavljanja u crkvu morale su najprije biti poslone u Srijemske Karlovce na uvid patrijarhu Bogdanoviću, koji ih je odobrio, te su tek tada poslone u Pačetin i postavljene na ikonostas u jesen 1910. g.¹⁷

Porijeklom Slavonac iz Viškovaca kod Đakova, školovan na Obrtnoj školi u Zagrebu i Školi za umjetnost i obrt u Beču za dekorativnog slikara, Tišov je bio upravo kadar kakvog je Kršnjavi priželjkivao za svoje projekte unaprjeđenja hrvatske umjetnosti.¹⁸ Povjerio mu je stoga odmah po

10 Radio je u pravoslavnoj crkvi u Zagrebu, u Mariji Bistrici, u katedralama u Križevcima i Pakracu; Maruševski, O., *Iso Kršnjavi kao graditelj*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXXVII, Zagreb, 1986.: 87, 130, 137, 142.

11 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 690., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1910., zapis br. 1722, 22. 7. 1910.

12 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 689., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1909., zapis br. 1409, 22. 5. 1909., zapis o *jeftimbama* provedenim 21. 7. i 23. 7. 1909.

13 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 689., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1909., zapis br. 2245, 4. 9. 1909.

14 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 690., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1910., zapis br. 632, 3. 3. 1910.

15 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 690., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1910., zapis br. 1200, 14. 5. 1910., GO moli za odredbu pohvalbe dovršenog ikonostasa za gi. Parohijalnu crkvu u Pačetinu

16 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 690., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1910., zapis br. 1310, 2. 6. 1910., zapis br. 2371., 9. 10. 1910.

17 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 690., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1910., zapis br. 2271, 24. 9. 1910.

18 Ambruš, J., *Ivan Tišov: (1870.-1928.): retrospektivna izložba*, Galerija

7 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 689., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1909., zapis br. 1409, 22. 5. 1909.

8 Isto.

9 HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 689., Urudžbeni zapisnik, G. O. III., 1909., zapis br. 2126, 16. 8. 1909.; U izvorima je imenovan kao Dragutin Budicki, no čini se da se radi o pogrešci jer se niti jedan stolar tog imena ne navodi nigdje u literaturi.

povratku sa školovanja u Beču alegorijske kompozicije u Zlatnoj dvorani Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade (1893. g.), a nedugo potom (nakon što je Tišov nadopunio svoja znanja na Akademiji u Münchenu) i dio ikona na ikonostasu grkokatoličke katedralne crkve u Križevcima (1895.-1897.), na kojima se počeo uvježbavati u slikanju u „bizantskom“ stilu. Njegova mladost, a nesumnjivo uvelike i ovisnost o ovakvim javnim narudžbama, vezala ga je za Kršnjavoga kojem je ostao vjeran i za sukoba na zagrebačkoj umjetničkoj sceni 1898. g. i osnivanja Hrvatskog društva umjetnosti.¹⁹ U desetljećima koja su uslijedila, Tišov je nastavio raditi izuzetno mnogo i za grkokatoličku (kompozicije na zidovima crkve sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu), i za rimokatoličku crkvu (slike za đakovački i zagrebački (nad) biskupski dvor), no istodobno se afirmirao u jednog od najcjenjenijih slikara u pravoslavnim crkvenim krugovima.²⁰ U zadnjim godinama 19. i početkom 20. stoljeća bilo mu je, tako, povjereno nekoliko velikih narudžbi za ikone na ikonostasima u pravoslavnim crkvama u Bjelovaru (s Ćikošem i Medovićem, 1901.-1902.)²¹, Požegi (dio, oko 1900. g.), Korenici u Lici (1901. g.),²² gimnazijskoj kapeli u Zagrebu (danas u Bolfanu u Podravini),²³ te veliki ikonostas saborne crkve Vavedenja Presvete Bogorodice u Plaškom (1904.-1907.), njegov najmonumentalniji i najvažniji rad na polju sakralnog slikarstva te vrste.²⁴

Tako brojne angažmane Tišov može ponajprije zahvaliti spomenutoj odanosti Kršnjavom. Iako je Kršnjavi već 1896. g. napustio položaj predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu, dakle prije negoli je Tišov realizirao većinu spomenutih ikonostasa, ipak je zadržao dosta utjecaja na izbor umjetnika koji su se trebali angažirati na velikim projektima, preko Društva umjetnosti, preko svog položaja profesora povijesti umjetnosti na Katedri na Sveučilištu u Zagrebu, te preko svojih veza i velikog ugleda koji je uživao u tadašnjoj Zemaljskoj vladi, ali i među pravoslavnim visokim klerom. Kršnjavi je za vrijeme svog ministროvanja, svjestan činjenice da predstoji velika zadaća opremanja pravoslavnih crkava u Hrvatskoj kvalitetnim umjetninama, odlučio dio hrvatskih slikara obrazovati za slikanje u bizantskom stilu, a ključan kamenčić u tom mozaiku bio je upravo Ivan Tišov koji je boravio u Veneciji, Raveni i Tr-

novu u Bugarskoj, kako bi se što bolje upoznao s načinom slikanja u istočnom kršćanstvu.²⁵ Njegova specifična interpretacija bizantskog stila, koju je usvojio na tim putovanjima u potpunosti, kako svjedoče ne samo brojne narudžbe, nego i pohvale koje je dobio za ikonostas u Plaškom,²⁶ zadovoljavala je stroge zahtjeve institucija pravoslavne crkve u Hrvatskoj u to vrijeme.

Ikonostas u Pačetinu spada u posljednje radove Ivana Tišova na polju sakralnog slikarstva za pravoslavnu crkvu. Kako se k tome radilo o malenoj seoskoj crkvi na istočnom rubu i tadašnje i sadašnje Hrvatske, razumljivo je da je slikar ponovio većinu kompozicija pačetinskog ikonostasa sa svojih ranijih ikona za ikonostase grkokatoličkih i pravoslavnih crkvi. Usprkos tome, ipak ostaje činjenica da u jednom malom slavonskom selu nalazimo djela jednog od najvažnijih hrvatskih slikara kraja 19. i početka 20. stoljeća.

Ikone su raspoređene u tri reda. U donjem se redu nalaze takozvane prijestolne ikone ponajviše pojedinačnih svetaca.

Sl. 4 Ivan Tišov, Prijestolne ikone sv. Nikole, sv. prvomučenika Stjepana (arhidakona Stevana) i Bogorodice na ikonostasu u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Na carskim *dverima*, središnjim vratima ikonostasa, prikazano je Navještenje (Blagovijest), arhanđeo Gabrijel (Gavrilo) kako navješćuje rođenje Krista Bogorodici. Sa strane carskih *dveri* stoje prijestolne ikone Krista i Bogorodice s Kristom u naručju, a njima sa strane, na bočnim *dverima*, ikone sv. prvomučenika Stjepana (arhidakona Stevana) i arhanđela Mihovila (Mihajla). Na bočnim krajevima donjeg reda ikonostasa redovito su prikazani sv. Ivan Krstitelj (Jovan Krstitelj) te svetac zaštitnik crkve, pa je jednako tako učinio i Tišov u Pačetinu. Svetac zaštitnik crkve, sv. Nikola, postavljen je na lijevoj strani ikonostasa, a sv. Ivan Krstitelj na desnoj.

Drugi red na ikonostasu redovito čine ikone velikih praznika iz Kristova života i takav je slučaj i u Pačetinu. Po dvije velike lučne ikone sa svake strane prikazuju Rođenje i Krštenje Kristovo (Hristovo) (na lijevoj strani), te Uskrsnuće Kristovo i Silazak Duha Svetoga na desnoj strani.

25 Kršnjavi, I., *Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba*, Hrvatsko kolo, Zagreb, 1906., 208.; Damjanović, D., 2005.: 133.

26 Više u: Damjanović, D., 2005.: 130-136.

likovnih umjetnosti, Osijek, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2005.: 8-9.

19 Ambruš, J., 2005.: 10.

20 Damjanović, D., *Saborna crkva Vavedenja Presvete Bogorodice u Plaškom. Povijest episkopalnog kompleksa*, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb, 2005.: 130.

21 Prema Vinku Zlamaliku, Tišovljeve su na bjelovarskom ikonostasu ikone Posljednje večere, Bogorodica i arhanđeo Gabrijel iz Navještenja na carskim *dverima* i sv. Trojica na vrhu ikonostasa; Zlamalik, V., *Bela Ćikoš Sesija: začetnik simbolizma u Hrvatskoj*, JAZU, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Knjiga XXXII, Zagreb, 1984., 184-185.

22 „Bilderausstellung“, *Agramer Zeitung*, Zagreb, Nr. 123., 30. 5. 1901., str. 5. Korenička crkva stradala je u Drugom svjetskom ratu te i danas stoji bez krova. Inventar čini se nije sačuvan.; Ikonostas je spomenut i u: Tonković, Z., *Ivan Tišov: (1870.-1928.)*, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, 1988.: 50.

23 Nepoznato je kada je ovaj ikonostas izveden. Reberski, I., *Sakralno slikarstvo XIX stoljeća*, Umjetnička topografija Hrvatske, knjiga 3, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2008., 182-183.

24 Više u: Damjanović, D., 2005.: 129-137.

Sl. 5 Ivan Tišov, Rođenje Kristovo i Krštenje Kristovo, ikone na ikonostasu u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

U središtu ikonostasa, iznad carskih *dveri* ikona je Posljednje (Tajne) večere, koja se također redovito postavlja na to mjesto. Na samom vrhu ikonostasa, ponovno u skladu s pravilima, velika je ikona sv. Trojice sa strane koje su prikazi Bogorodice i sv. Ivana Evanđelista (Jovana Bogoslova), koji zapravo čine fragmente deizisa.

Sl. 6 Ivan Tišov, Uskrsnuće Kristovo i Silazak Duha Svetoga na ikonostasu u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Raspeće Kristovo, sa strane kojeg se redovito nalaze ove ikone na vrhovima ikonostasa, u pačetinskoj crkvi nije prikazano.

Sl. 7 Ivan Tišov, Sveta Trojica i Posljednja (Tajna) večera na ikonostasu u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Budući da je crkva vrlo niska, za Raspeće naprosto nije bilo mjesta, te je na vrhu ikonostasa, iznad ikone sv. Trojice, postavljen samo jednostavan pozlaćeni križ. U soklu nije postavljena niti jedna ikona, niti bilo kakav dekorativni motiv.

Pačetinski ikonostas pokazuje, međutim, i neke zanimljive neobičnosti u rasporedu ikona.

sl. 8 Ivan Tišov, Carske dveri s ikonama iz Navještenja (Blagovijesti) na ikonostasu u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Tako je u Navještenju na carskim *dverima* Bogorodica postavljena na lijeve vratnice, a arhanđeo na desne, iako je redovito obrnuta situacija. Isto tako neobično je i rješenje da su „glavne“ prijestolne ikone Krista i Bogorodice, Ivana Krstitelja i sv. Nikole manje od ikona na bočnim dverima.

Ikonostasu pačetinske crkve po broju ikona i načinu na koji je Tišov rješavao kompozicije najbliži je već više puta spomenuti ikonostas crkve sv. Petke u Bolfanu, no brojne se sličnosti mogu uočiti i s drugim Tišovljevim radovima, ne samo za ikonostase pravoslavne crkve, već i za kompozicije radene za grkokatoličku ili rimokatoličku crkvu. Tako kompozicija Rođenja Kristova u Pačetinu, u usporedbi s rješenjima u Bolfanu i Plaškom, a donekle i u Križevcima, ne pokazuje bitne razlike. Tišov samo mijenja položaj pojedinih likova, oduzima ili dodaje pokojeg pastira i modificira njihova lica. Ustrojstvo kompozicije ostavlja, međutim, redovito gotovo identičnim. Slično se može reći ukoliko se usporede i ostale ikone bolfanskog i pačetinskog ikonostasa iz ciklusa Velikih praznika, samo je ikona Silaska Duha Svetoga nešto drukčije riješena u Pačetinu. Bolfanske ikone redovito su nešto veće te imaju različite oblike okvira, što je na mjestima uvjetovalo manje promjene u organizaciji slike.

Pojedine zanimljive motive koje je već 90-ih uveo u svoje sakralno slikarstvo ponavlja i u Pačetinu. Prikaz sv. Ivana Krstitelja s atributom njegove muke, sjekirom zabodenom u panj uz svečevu nogu, a koja se može vidjeti kod njega prvi put na ikonostasu grkokatoličke katedrale u Križevcima, susrećemo tako i na prijestolnoj ikoni u Pačetinu.

Najmanje inventivna u komparaciji s ranijim njegovim radovima prijestolna je ikona Bogorodice s Kristom u naručju. Stav Bogorodice te prikaz Krista koji razigrano maše nožicama Tišov je prvi put realizirao, koliko se za sada moglo ustanoviti, već 1893. g. na jednoj slici koja se danas nalazi u biskupskom dvoru u Đakovu,²⁷ a redovito će je kasnije ponavljati (s manjim varijacijama u rješavanju pozadine ili odjeće likova) i u Križevcima, i u Plaškom, i u Bolfanu, te naposljetku u Pačetinu.

Sl. 8 Ivan Tišov, Bogorodica, prijestolna ikona na ikonostasu u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Iako u rasporedu likova i osnovnom ustrojstvu prikazivanja prostora na slici Tišov ponavlja kompozicije na većini svojih djela sakralnog slikarstva, on ipak nikada ne prepisuje doslovno sam od sebe. Mijenja položaj stabala, lica svojih likova, varira njihovu odjeću. Tako je Bogorodica u Navještenju jedino u Pačetinu prikazana kako stoji, sv. Nikola prikazan je, pak, frontalno, kako desnom rukom blagoslivlja puk, dok ga je inače prikazivao redovito u poluprofilu.²⁸

²⁷ Vidjeti ikonu u: Ambruš, J., 2005.: 34, 90.

²⁸ Ova je ikona posebno štovana u mjestu, ne samo stoga što se radi o zaštitniku crkve, pa tako i sela, već i stoga što se vjeruje da je prije nekoliko godina proplakala.

Sl. 10 Ivan Tišov, Sveti Nikola, prijestolna ikona na ikonostasu u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010

Sve ikone imaju zlatnu pozadinu. Tišov je, naime, kada je za pravoslavnu ili grkokatoličku crkvu radio „nebo“, te pozadinu prostora u kojem je slikao svoje likove, redovito pozlaćivao pa je na sličan način postupio i u Pačetinu. U kombinaciji sa specifičnom stilizacijom pojedinih likova i pejzaža, zlatna pozadina daje stanoviti secesijski ugođaj njegovim slikama.

Sl. 11 Ivan Tišov, Bogorodica iz deizisa na vrhu ikonostasa u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Stilizacija Bogorodičina lika na ikoni na vrhu ikonostasa osobito je u rješenju bliska secesiji – svojom lagano sagnutom glavom, dugom kosom i naglašenim vertikalizmom. Svetačkim likovima slika prozirne aureole, plošni krug oko glave, samo iza Kristove glave redovito postavlja punu pozlaćenu aureolu, katkad s upisanim križem ili Kristovim monogramima. Na većem dijelu kompozicija iz ciklusa Velikih praznika, pa i na pojedinim prijestolnim ikonama, Tišov svoje kompozicije oživljava velikim površinama snježno bijele boje kojom slika oblake i odjeću likova (ponajprije anđela, no i drugih), čime stvara oštar kontrast i prema zlatnoj pozadini, i prema koloristički bogatim ostalim dijelovima slike.

Tišov je budno pazio da ikone ikonografski odgovaraju pravilima pravoslavne crkve. Tako je Rođenje Kristovo prikazano kako se događa u pećini, a ne u štali, kako se najčešće slika u zapadnjačkom slikarstvu. Na Krštenju Kristovom, pak, prikazano je kako Krist stoji tijelom u rijeci Jordanu, dok ga sv. Ivan Krstitelj zaranja u vodu – što također odgovara pravilima pravoslavne crkve (na kompoziciji krštenja Kristovog u zapadnoj tradiciji obično se prikazuje sv. Ivana Krstitelja kako Krista posipa vodom iz posude, ne uranja cijelo njegovo tijelo).

Sl. 12 Ivan Tišov, Sveti Ivan Evangelist (Jovan Bogoslov) iz deizisa na vrhu ikonostasa u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

Pačetinska crkva stradala je, kako je već i spomenuto, i u Drugom svjetskom, i u Domovinskom ratu.²⁹ Pri tom je, nažalost, oštećen i dio ikona. Ikonu Posljednje (Tajne) večere pogodio je geler, tako da joj je lijevi gornji ugao djelomično otpao. Dio ikona stradao je očito od prokišnja vanja krova pa su boje dosta izgubile na izvornoj svježini, a i pozlata je potamnila. Na dijelu ikona ostrugan je ili otpao dio boje i pozlate, a drvo na kojem su slikane, na mjestima je popucalo. Većina ikona jako je crvotočna pa bi njihovoj restauraciji što prije trebalo pristupiti kako ne bi u potpunosti propale.

Sl. 13 Ivan Tišov, Posljednja (Tajna) večera na ikonostasu u Pačetinu; fot. D. Damjanović, 28. 2. 2010.

²⁹ Za podatak zahvaljujem sadašnjem parohu, gospodinu jereju Nenadu Kesonji.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Zašto su ovako kvalitetni majstori angažirani na izradi upravo pačetinskog ikonostasa ostaje, nažalost, nepoznato. Sama činjenica da su Tišovu, osim pačetinskog ikonostasa, redovito povjeravane ikone većih, najčešće gradskih crkava, te da su većinu ikonostasa u manjim mjestima i po selima radili ipak slabiji slikari, poput Marka Peroša, nužno nam nameće pretpostavku da se za Pačetin založio netko iz političkog vrha. Riječ je, međutim, samo o pretpostavci. Nikakvi se čvršći dokazi ne mogu za sada priložiti budući da nam to izvori ne dopuštaju. Zanimljivo je, međutim, da je tadašnji srijemski veliki župan Imbro (Mirko, Emerik) pl. Hideghethy osobno intervenirao kako bi ikonostas za Pačetin bio što prije gotov.³⁰ Očito je kako je pri tadašnjim vlastima bilo na lokalnoj, bilo na državnoj razini stajao nama za sada nepoznati zagovornik cijelog ovog zanimljivog projekta, jednog od posljednjih kvalitetnijih ostvarenja sakralne umjetnosti historicizma u Hrvatskoj.

³⁰ HDA, Fond br. 79., UOZV-GO, knjiga br. 624., Urudžbeni zapisnik, 1909., zapis br. 9812, 29. 9. 1909., „Vukovar, veliki župan pod br. 1741/ 24. 9., moli za priopćenje u kojem se stanju izradba ikonostasa za grč. istočnu crkvu u Pačetinu nalazi i moli odredbu da bude što prije dogotovljena“.

LITERATURA

AMBRUŠ, J., 2005., *Ivan Tišov: (1870.-1928.): retrospektivna izložba*, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb.

„BILDERAUSSTELLUNG“ // *Agramer Zeitung*, Zagreb, Nr. 123, 30. 5. 1901., 5.

DAMJANOVIĆ, D., 2006., *Radovi hrvatskih arhitekata u časopisu Wiener Bauhütte* // *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 30, Zagreb, 229-240.

DAMJANOVIĆ, D., 2005., *Saborna crkva Vavedenja Presvete Bogorodice u Plaškom. Povijest episkopalnog kompleksa*, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb.

KOSOVAC, M., 1910., *Mitropolija Karlovačka 1905.*, Srpska manastirska štamparija, Sremski Karlovci.

KRŠNJAVI, I., 1906., *Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba* // *Hrvatsko kolo*, knj. I., Zagreb, 215-307.

MARUŠEVSKI, O., 1986., *Iso Kršnjavi kao graditelj*, knj. 37, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb.

RADOVIĆ-MAHEČIĆ, D., 1999.-2000., *Pučka škola arhitekta Vincenza Rauschera u Krapini* // *Peristil zbornik radova za povijest umjetnosti* 42-43, Zagreb, 133-144.

REBERSKI, I., 2008., *Sakralno slikarstvo XIX. stoljeća* // *Umjetnička topografija Hrvatske*, knj. 3, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 179-187.

TONKOVIĆ, Z., 1988., *Ivan Tišov: (1870.-1928.)*, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek.

ZLAMALIK, V., 1984., *Bela Čikoš Sesija: začetnik simbolizma u Hrvatskoj*, JAZU, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knj. 32, Zagreb.

ARHIVSKI IZVORI

HDA (Hrvatski državni arhiv), fond. br. 79., UOZV-GO (Unutarnji odjel Zemaljske vlade, Građevni odsjek)